

УДК 355.404.6

*В. С. Сіцинський,
ад'юнкт, Національна академія Державної прикордонної служби України*

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДОГОВІРНО-ПРАВОВОГО ОФОРМЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проведено аналіз історичного досвіду у сфері договірно-правового оформлення державних кордонів країн Європейського Союзу.

In the article the analysis of historical experience in the sphere of formalisation of the state borders of the countries of the European Union.

Ключові слова: державний кордон, договірно-правове оформлення державного кордону, європейський історичний досвід.

Key words: the state border, the regulatory-legal registration of the state border, the European historical experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Історія існування людства свідчить, що питання встановлення державних кордонів набули актуальності ще за часів Римської, Китайської і Ацтекської імперій. Отже, прагнення держав світу окреслити межі території держави та її суверенітету були важливою складовою існування державності на ідентичності народів світу.

Водночас найважливіше питання територіального розподілу та прагнення до опанування новими територіями від самого початку існування людства було одним із стратегічних завдань кожної світової держави. За часів існування людства державні кордони встановлювалися як в межах природних, історичних та етнічних кордонів, так і внаслідок військових конфліктів та протистоянь.

Вивчення історичного досвіду у сфері оформлення державних кордонів європейських країн з погляду на завершення процесу договірно-правового оформлення державного кордону і подальшого розвитку системи забезпечення національної безпеки України, на нашу думку, є актуальним науковим завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науково-методологічні та практичні аспекти державного управління у прикордонній сфері були досліджені науковцями: М. Литвином, О. Мельниковим, А. Мисиком, В. Серватюком, О. Ставицьким, Д. Хрустом, П. Шишоліним.

Водночас, проблеми державного управління у сфері договірно-правового оформлення державного кордону України залишаються переважно не дослідженими та невирішеними, що, у свою чергу, свідчить про необхідність історичного аналізу цієї сфери країн Європейського Союзу.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати європейський історичний досвід договірно-правового оформлення національних державних кордонів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За часів існування людства територіальні інтереси та прагнення держав врегулювати питання договірно-правового оформлення державних кордонів з максимальним забезпеченням своїх національних інтересів є ключовими факторами у загальному контексті міжнародних відносин. Це обумовлюється рядом чинників, характерними з яких є:

1) історичні прагнення держав до контролю максимальної кількості території з метою забезпечення власної національної безпеки, захист територіальної цілісності від посягань з боку суміжних держав;

2) необхідність опанування нових територій обумовлюється політичними та економічними чинниками, такими як необхідність здійснення юрисдикції провідних держав над іншими територіями, спроби колонізації інших народів, що є наслідком внутрішньополітичного і економічного розвитку;

3) жорстка позиція держави та її готовність і спроможність до збройного захисту своєї території значно підсилює позиції з питань протидії територіальним претензіям та спорам з боку сусідніх країн.

Сучасні транскордонні виклики та загрози у прикордонній сфері обумовлюють необхідність створення ефективних механізмів державного управління, що спрямовані на забезпечення національної безпеки у прикордонній сфері для кожної з країн Європейського Союзу.

Проведений нами аналіз дав змогу встановити характерну тенденцію, що провідними країнами Європи велика увага надається запровадженню ефективної системи державного управління з питань договірно-правового оформлення національних кордонів, яка характеризується інтегрованою спрямованістю. Реалізація зазначених питань здійснюється на національному рівні кожною з країн ЄС та на наднаціональному рівні, шляхом консолідованих державно-управлінських рішень європейської спільноти.

На наднаціональному рівні стратегічні загальноєвропейські пріоритети у сфері прикордонної безпеки, що були спрямовані на захист суверенітету та територіаль-

ної цілісності, було закладено ще в XVII сторіччі шляхом укладення у 1648 році Вестфальського миру, який заклав основи територіального розмежування сучасної Європи, та встановив принципи міжнародного права у сфері державних кордонів. Саме Вестфальським миром закладено геополітичні підвалини територіального розподілу на національні європейські держави, які до цього часу відносилися до сфери впливу Священної Римської Імперії.

У подальшому процес встановлення сучасних європейських кордонів та забезпечення їх територіальної цілісності набув трансформації та коректив завдяки самовизначенню націй та відповідальності держав-агресорів через порушення міжнародних договорів та розв'язання Першої та Другої світових війн. Цьому сприяли укладені союзницькі угоди держав, що перемогли у Другій світовій війні, рішення конференцій у Ялті і Потсдамі, повсюдне домовленості по забезпеченню миру у Європі, створення Організації Об'єднаних Націй та прийняття Статуту ООН. Також у міжнародному форматі були визначені основні принципи забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держав світу, а саме:

— принцип безальтернативності мирного співіснування країн з різним суспільно-політичним та економічним статусом;

— принцип політичного врегулювання територіальних суперечностей між державами без застосування сили;

— принцип побудови загальносвітової архітектури безпеки з урахуванням суверенітету та територіальної цілісності кожної країни.

Зазначені процеси договірно-правового оформлення державного кордону, забезпечення суверенітету та територіальної цілісності у Європі набули нового стратегічного значення у форматі проведення 1 серпня 1975 року у Гельсінкі (Фінляндська Республіка) "Наради по безпеці і співробітництву в Європі". Ця, без перебільшення, світова подія заклала стратегічні підвалини щодо забезпечення миру та безпеки у Європі, а також запровадила ключові принципи, спрямовані на безконфліктне врегулювання територіальних суперечностей між державами. У заключному Акті "Наради по безпеці і співробітництву в Європі" було закладено основні принципи мирного співіснування країн континенту, а саме:

1) суверенної рівності, поважання прав, притаманних суверенітету;

2) незастосування сили або погрози силою. Відповідно до проголошеного принципу жодні мотиви не можуть виправдати звернення до погрози силою або до її застосування;

3) непорушності кордонів. Держави визнали непорушними кордони одна одної, так само як і кордони усіх держав у Європі, і зобов'язалися утримуватись від будь-яких зазіхань на ці кордони як на момент підписання Заключного Акта, так і в майбутньому;

4) територіальної цілісності держав. Даний принцип означав, що держави-учасниці утримуватимуться від будь-яких дій, несумісних зі Статутом ООН і спрямованих на підрив цілісності;

5) мирного врегулювання суперечок. У відповідності з цим принципом держави мали вирішувати взаємні суперечки виключно мирними засобами й таким чином,

щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість [1].

Подальший процес договірно-правового оформлення національних державних кордонів сучасної Європи набув трансформації з розпадом Радянського Союзу, що призвело до краху всього соціалістичного табору, з одного боку, та утворення нових незалежних держав, з іншого. Активна фаза цього процесу, що розпочався у дев'яностих роках минулого сторіччя, триває і сьогодні. Він спрямований на нормативно-правове закріплення (або підтвердження) існуючих раніше кордонів та встановлення новітніх кордонів між суверенними державами на пострадянському просторі.

Сучасна діяльність країн Європейського Союзу з питань договірно-правового оформлення на наднаціональному рівні запроваджується у форматі реалізації спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Це загальний курс у сфері зовнішньої політики, що був закріплений у Маастрихтському договорі про Європейський Союз, що серед іншого передбачає:

а) захист загальних цінностей, основних інтересів, незалежності та цілісності Європейського Союзу відповідно до принципів Статуту ООН;

б) зміцнення безпеки Європейського Союзу;

в) збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки;

г) сприяння розвитку міжнародного співробітництва [2].

Поряд з консолідованими заходами, що проводяться країнами Європейського Союзу з питань договірно-правового оформлення державних кордонів на наднаціональному рівні, керівництво провідних європейських країн спрямовує багато зусиль на врегулювання питань договірно-правового оформлення державних кордонів у двосторонньому форматі із суміжними країнами.

Перший відомий договір щодо кордонів між двома європейськими країнами було укладено між Іспанією і Португалією у 1297 році, де проходження сучасного іспансько-португальського державного кордону було закріплено у положеннях "Договору про кордони між Португалією та Іспанією", який було підписано в Лісабоні 29 вересня 1864 року. Водночас до цього часу між країнами існує територіальний спір відносно території загальною площиною майже 950 квадратних кілометрів, що знаходиться у португальській провінції Олівенса, але під іспанською юрисдикцією, котру португальська сторона не визнає.

Враховуючи волю керівництва обох держав, кожна з них не активізує зазначений процес та має добру волю щодо врегулювання територіальної суперечки виключно на принципах дружби, безконфліктності, комунікації та співробітництва. Відтак, питання щодо юрисдикції вищезазначеної території знаходиться в "замороженому стані": португальська сторона не має наміру найближчим часом порушувати його з огляду на дружній характер відносин між Португалією і Іспанією.

Королівство Іспанія має територіальні суперечності ще із Великою Британією. Суть суперечностей полягає у тому, що відповідно до Утрехтського договору від 1713 року Іспанія передала Великій Британії місто і замок Гібралтар з портом, але не територію перешийку, який об'єднує Гібралтар з рештою Іберійського півострова Іспанії. Іспанська влада ніколи не визнавала юрис-

дикцію та британський суверенітет Великої Британії над цією територією та вважає, що британська сторона грубо порушує принципи міжнародного права. Питання на сьогодні є не врегульованим, переговорний процес стосовно статусу Гібралтару триває.

Характерним прикладом успішного врегулювання питань у сфері договірно-правового оформлення державного кордону є Німеччина, кордони якої були остаточно визначені Потсдамською конференцією 1945 року, згідно з її рішенням, вони не підлягають перегляду та ревізії. За час, що минув із закінчення Другої Світової війни, у Німеччині не виникало жодних територіальних претензій та територіальних спорів із суміжними державами, кордони з якими було встановлено за результатами проведення Потсдамської конференції.

У Королівстві Данія також відсутні будь-які територіальні спори та проблеми із суміжними державами. Укладено та забезпечено реалізацію базових угод з питань делімітації та демаркації державних кордонів Данії, а також з питань делімітації континентального шельфу та економічної зони з суміжними державами у Північному морі, в районі фіорду Фленсборг та в районі між риболовною зоною біля Фарерських островів.

Цікавим є історичний досвід шведської сторони з розмежування морських просторів та континентального шельфу із країнами-сусідами. Так, континентальний шельф та виключна морська економічна зона між Швецією і Данією були встановлені враховуючи принцип побудови середньої лінії між двома державами. Договір між Швецією і Німеччиною про делімітацію континентального шельфу розмежував морські простори на підставі методу вихідних ліній, від яких відміряється ширина внутрішнього моря. Континентальний шельф між Швецією і Польщею був розмежований методом прямої (геодезичної лінії). Угода між Швецією і Фінляндією про делімітацію континентального шельфу в Ботнічному морі, Оландському морі і північній частині Балтійського моря від 1973 року передбачає встановлення кордону на континентальному шельфі між країнами за принципом середньої лінії між вихідних ліній, від яких відміряється ширина внутрішнього моря кожної з цих країн.

Сьогодні Королівство Швеція має повністю врегульовані питання договірно-правового оформлення із суміжними країнами, питання делімітації та демаркації шведських кордонів з сусідніми країнами врегульовано відповідними міжнародними договорами, двосторонніми договорами Швеції з сусідніми країнами та законодавчими актами Швеції.

Показовим прикладом наявності доброї волі щодо врегулювання питань договірно-правового оформлення кордонів є розв'язання територіального спору між Великою Британією та Францією з розмежування спільних морських просторів у Північному морі. Для вирішення даного спору сторонами у 1977 році був створений спеціально призначений Арбітражний суд, що мав не лише визначити протяжність кордону між частинами континентального шельфу, що належать Великій Британії та Франції у Північному морі, але й схематично зобразити даний кордон на карті.

За рішенням Арбітражного суду у 1982 році було підписано Угоду між Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та Урядом Французької Республіки про делімітацію континентального

шельфу в східному районі Північного моря [3].

Цікавим на нашу думку є процес встановлення державного кордону між Ірландією та Північною Ірландією, яка є частиною Великої Британії на суходолі, та процес розмежування морських просторів. Зазначимо, що Ірландія має єдину ділянку сухопутного кордону. Він був встановлений ще в 1920 році, у результаті ухвалення Британським парламентом Закону щодо покращення управління в Ірландії, згідно з яким передбачався розподіл острова на Південну Ірландію (26 графств) та Північну Ірландію (6 графств) та функціонування в кожній з самоврядних частин власного парламенту. 6 грудня 1921 року, після підписання Англо-Ірландського договору про створення Ірландської вільної держави в якості домініону Великої Британії, внутрішній кордон, визначений в 1920 році в межах Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії, фактично став міждержавним. Кордон було погоджено формально, без внесення змін до демаркаційної лінії, визначеної в 1920 році. Додатково лінію кордону було підтверджено Угодою між Ірландською вільною державою і Великою Британією, яка була підписана 3 грудня 1925 року в Лондоні та залишається незмінною до цього часу.

Водночас тривалий час проблемним питанням залишався розподіл та використання територіальних вод між Ірландською Республікою та Північною Ірландією. Оскільки Акт Парламенту Великої Британії та Уряду Ірландії 1920 року визначив лише сухопутний кордон між країнами, то межі своїх територіальних вод країни ділили за принципом прилеглості до них своїх графств.

Так, у 1923 році виник спір між Урядом Незалежної Ірландської Держави, з одного боку, та Урядами Північної Ірландії та Великої Британії, з іншого боку щодо використання територіальних вод у Лох Фойлі. Лох Фойле розташоване між графством Лондондері Північної Ірландії та графством Донегал Незалежної Ірландської Держави. У 1923 році Суд Незалежної Ірландської Держави постановив, що межі територіальних вод Ірландії мають протяжність аж до берегів графства Лондондері. Апогеєм цього конфлікту став незаконний вилов риби Незалежною Ірландською Державою у цих територіальних водах у 1927 році.

Суперечки щодо цих територіальних вод тривали аж до 2005 року. Сторони намагались вирішити дане питання через прийняття Актів про риболовство у Фойлі у 1952 та у 1983 роках. Разом з тим, лише з прийняттям у 2007 році Акту про вилов риби у Фойлі та Карлінгфордї, який регламентує питання використання згаданих територіальних вод, вдалося повністю врегулювати тривалу проблему між державами.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що історичний аналіз європейського досвіду з врегулювання питань договірно-правового оформлення державних кордонів є дуже корисним для України з огляду на довготривалий переговорний процес із суміжними державами з питань оформлення державного кордону.

По-перше, питання договірно-правового оформлення державних кордонів є ключовим стратегічним завданням політики національної безпеки для провідних європейських країн як на національному, так і наднаціональному рівні.

По-друге, у питаннях договірно-правового оформлення більшість європейських країн керуються усталеними нормами міжнародного права, що передбачають мирне врегулювання прикордонних спорів без застосування насильства.

По-третє, у питаннях державних кордонів більшість європейських країн проводять виважену зовнішню політику, враховуючи добру волю урядів провідних європейських країн, повагу до суверенітету та територіальної цілісності кожної держави, завдяки чому упродовж багатьох років вдається успішно врегулювати усі спірні питання спільного державного кордону в сучасній Європі.

По-четверте, сучасні процеси договірно-правового оформлення державного кордону в Європі можна поділити на такі чотири групи:

— першу групу складають країни, що завершили процеси договірно-правового оформлення національних державних кордонів та уклали відповідні нормативно-правові акти;

— другу групу представляють країни, що мають не врегульовані територіальні суперечки із сусідніми державами та неузгоджений порядок проходження спільного державного кордону;

— третю групу складають держави, національні кордони яких було встановлено за рішеннями міжнародних судових інстанцій.

Наведений історичний досвід договірно-правового оформлення державних кордонів Європейського

Союзу не є "істинною в останній інстанції", а запрошенням наукової спільноти та експертів до поглибленої дискусії. Саме комплексне наукове опрацювання досвіду оформлення державних кордонів на теренах Європи в інші історичні періоди сприятиме пошуку, узагальненню, вивченню історичного досвіду, всебічній оцінці наявних здобутків чи прорахунків та розробці пропозицій щодо завершення процесу договірно-правового оформлення державного кордону і подальшого розвитку системи забезпечення національної безпеки України.

Література:

1. Матеріали наради по безпеці і співробітництву в Європі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/script/matredirect.asp>

2. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 року. — Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядник Г. Друзенко, за загальною редакцією Т. Качки. — К.: Видавництво "Юстиніан", 2005.

3. Угода між Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та Урядом Французької Республіки про делімітацію континентального шельфу в східному районі Північного моря [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.country.in.ua/europe/stranu/velikobritania.html>

Стаття надійшла до редакції 27.12.2012 р.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

— відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службова і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;

— УДК;

— назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;

— коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;

— ключові слова;

— текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;

— обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;

— обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);

— шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;

— ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;

— разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; esconomy_2008@ukr.net

Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33